

1. Diego Vélasquez. De overgave van Breda. 1625, ook genoemd "Las Lanzas"

Familieleed op “Las Lanzas”?

door

DR. H. WINKEL-RAUWS

Het jaar 1621 zag het einde van het Twaalfjarig Bestand. De oude strijd tussen de Nederlanden en Spanje werd in de maand april van dat jaar hervat, zonder de bekwame leiding van Oldenbarnevelt, zonder de energie en doortastendheid welke Prins Maurits in vroeger tijden had betoond.

Het enige succes, dat de Republiek in de eerste jaren na het Bestand kon boeken, was het ontzet van Bergen op Zoom in 1622. Maar Spínola, dit keer de verliezer, zou zich weldra revancheren: in 1625 nam hij na een lang beleg de zo belangrijke Oranje-stad Breda in.

Velázquez zou in later jaren zijn beroemde doek schilderen: de overgave van Breda in 1625, het doek dat onder de bijnaam “Las Lanzas” beter bekend is. Velázquez was niet aanwezig bij de overgave (2 juni 1625) en heeft eerst na jaren, in 1634-1635, zijn doek geschilderd. Wat heeft hem daarbij voor ogen gestaan? Wat heeft hij geweten van de toenmalige situatie? Wie worden er voorgesteld? Voor het grote middelpunt zijn de personen niet moeilijk te identificeren: de gouverneur van Breda, Justinus van Nassau (door Velázquez met een echte Nassau-kop - mogelijk met een pruik - afgebeeld), en de Spaanse belegeraar Spínola, die de stadsleutel van hem in ontvangst neemt. Volgens de Spaanse kunsthistoricus Aznar stelt de tweede persoon rechts van Spínola (boven de staart van het paard) zijn toekomstige schoonzoon, de latere Markies de Leganés, voor.¹

Van de hoofdgroep gaat de aandacht steeds naar de linkerkant van het schilderij, als het ware een tweede centrum, waarvan een in wit-zijden casaque geklede jonkman het middelpunt is. Wie was deze jonkman - haardracht en kleding duiden op een aanzienlijke status - die met opgeheven vinger, als om stilte verzoekend voor de woorden tussen Justinus en Spínola gewisseld, staat afgebeeld? Vele auteurs hebben zich het hoofd over hem gebroken.² Sommigen van hen veronderstellen, dat deze jonge man, haast nog een kind, de zoon is van Emilia van Nassau, Maurits' zuster en van Emanuel I van Portugal, en wel Emanuel II, ook wel Don Manuel genoemd.³ Zou hij dit zijn, dan is er inderdaad sprake van *familieleed* op “Las Lanzas”: Justinus van Nassau, bastaard-zoon van Willem de Zwijger, was bastaard-broeder van Emilia van Nassau, dochter van Willem de Zwijger, dus bastaard-oom van Don Manuel. Ik verwerp deze theorie. Don Manuel was weliswaar in Breda tijdens het beleg en zijn

leeftijd (* 1600) zou passen. Maar hij had voor de helft Portugees bloed in de aderen en zou een donkerder, zuidelijker type moeten zijn, al was zijn moeder dan Emilia van Nassau. De blonde jonkman in het witte wambuis is duidelijk van noordelijke afkomst. En wie was Don Manuel nu helemaal? De zoon uit een huwelijk, waartegen Prins Maurits zozeer gekant was geweest, wat - ondanks de latere verzoening - na jaren nog bleek uit diens testament. Weliswaar hadden Don Manuel en zijn broer (Don Guillermo) als kinderen in 1613 als financiële ondersteuning een kapiteinschap van een compagnie infanterie toegewezen gekregen bij resolutie van de Raad van State⁴ (want Emilia en haar gezin leefden hoofdzakelijk in en teerden op de Republiek), maar een militaire opleiding heeft Don Manuel bij mijn weten nooit gehad. Was hij nu de aangewezen persoon om de gouverneur van Breda, Justinus van Nassau (al was deze zijn oom), bij de overgave van de stad te vergezellen?

S.A. Vosters, die drie delen, vol van gegevens over "Las Lanzas" en het beleg en de overgave van Breda heeft gepubliceerd, bestrijdt dan ook de Don Manuel-theorie.⁵ Tegelijk met het Portugese badwater gooide Vosters echter mijn veronderstelling, dat de witte figuur Jonckheer Willem van Nassau, Heer van der Leck, zou kunnen zijn, weg. Dat was jammer. Mijn artikel in "Mensen van Vroeger" 1974, waarin ik een lans trachtte te breken voor deze natuurlijke zoon van Maurits, las hij wél, maar mijn aanvulling in hetzelfde blad van 1976 las hij níet.⁶ Mijn eerste artikel was een losse veronderstelling dat Willem van Nassau best in Breda zou hebben kunnen zijn, de enige in de Republiek voorhandenzijnde persoon, die in aanmerking kwam voor de jeugdige witte figuur op "Las Lanzas". Mijn aanvulling van 1976 bevatte aan de hand van een archiefstuk de bevestiging dat Willem van Nassau zich inderdaad tijdens de belegering van Breda in de stad bevond⁷ en wel als kapitein van een compagnie.⁸ Dit was een reëel bevel, een ander kapiteinschap dan dat van de Portugese prinses.

Maurits had zijn in 1601 geboren zoon Willem voor de krijgsdienst bestemd.⁹ Zo vinden wij de eenentwintigjarige onder zijn vaders leiding in diens kamp bij Emmerik in 1622, terwijl Spínola Bergen op Zoom trachtte in te nemen. Toen de Prins vernam, dat Sir Robert Henderson, de aanvoerder der Engelse troepen te Bergen op Zoom tijdens het beleg was gesneuveld, zond hij - om Henderson te vervangen - kolonel Sir Charles Morgan, met zeven compagnieën ter versterking "hebbende in zijn gheselschap Ionckheer Willem van Nassauw, die hem van zijne Excellentie was toevertrout, om onder zijn beleyt hem zelve in dese Beleggheringhe te oeffenen".¹⁰ Sinds 26 augustus maakte Willem van Nassau dan het beleg te Bergen op Zoom mee. Een maand later deed men uit de stad een goed geslaagde uitval. Slechts op enkele doden en enige gewonden, onder deze laatsten Jonker Willem, die aan de pink werd verwond, kwam het ons te staan. Blijkens de verslagen van het gevecht getuigde zijn optreden van grote "vailliandise", waardoor hij blijk gaf "van adelijcken ende martialen bloede" te zijn.¹¹ - Willem van Nassau was door zijn vader aan Sir Charles Morgan "toevertrout". Deze laatste (1575-1642) was schoonzoon van Marnix van St Aldegonde, dus een goede bekende van Maurits en tevens diens generatiegenoot, dus een vaderfiguur voor Willem van Nassau. Dit moet tussen de ervaren Sir Charles en zijn zo jonge pupil een grote band hebben gegeven. Na het

stutten der Spaanse scharen in Bergen op Zoom werd Morgan en met hem Willem van Nassau naar Breda overgeplaatst,¹² waar Sir Charles de rechterhand van Justinus van Nassau zou worden.

2. Detail "Las Lanzas".

Het viel mij op dat geen der auteurs, die van de "witte jonkman" spreken, bij mijn weten aandacht heeft geschonken aan de hand die op de linker schouder van de jongeling rust. Die hand zat vast aan een hem omcirkelende arm. Hier was kennelijk troost nodig. Willem van Nassau had slag op slag moeten incasseren: het beleg van Bergen op Zoom en zijn kwetsuur, het harde beleg van Breda sinds eind augustus 1624. Op 23 april 1625 verloor hij zijn vader Prins Maurits aan een slepende ziekte. Hij had bij diens dood niet aanwezig kunnen zijn, opgesloten als hij was in het belegerde Breda. En nu ging de Oranje-stad bij uitnemendheid verloren en hiermee zijn ouderlijk huis: het Kasteel en moest hij bovendien de vernedering van zijn oom Justinus meemaken. Voor een 24-jarige wel een overmacht aan beproevingen. Een troostende hand op zijn schouder en een arm om hem heen was dus geenszins overbodig. Wie was de Jonker zo na gelegen, dat deze familiariteit passend was? Sir Charles Morgan. Het wat oudere gezicht achter de jeugdige witte figuur is bezorgd en heel geconcentreerd op zijn krijgsmakker en oud-pupil, niet op de overgave van de stadssleutel.

Volgen wij eerst de verdere levensloop van Willem van Nassau, om daarna tot "Las Lanzas" terug te keren. Willem van Nassau's leven bestond niet alleen uit tegenslagen. Hij maakte een mooie carrière: kort na de dood van zijn vader en enkele weken na de overgave van Breda werd hij op 18 juni 1625 door Frederik Hendrik aangesteld als luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland. Vlak hierna volgde zijn benoeming tot admiraal van de Nederlandse vloot welke met de Engelse samen, Spanje op eigen bodem zou aanvallen,¹³ een opdracht die hij uitstekend volbracht, al zou de hele onderneming "alderminst uytrechten". Begin 1626 keerde hij van deze

expeditie terug, waarna hij afwisselend bij Frederik Hendrik in het leger was of als hoofd van de blokkadevloot voor Duinkerken kruiste.

In april 1627 trad Willem van Nassau in het huwelijk met Jonkvrouwe Anna van der Noot. In de zomer van dat jaar was hij in het kamp van de Prins en maakte hij het beleg van Grol mee, dat in Spaanse handen was. Dit krijgsgebeuren zou hem noodlottig worden. Op 18 augustus trof een der laatste schoten, welke de belegerden vóór de capitulatie losten, hem, juist toen hij wat onvoorzichtig naar de stad wilde uitzien, in het hoofd en maakte aan zijn veelbelovend leven, aan zijn schone carrière en aan zijn huwelijk, vier maanden oud, een einde. Dubbel tragisch.¹⁴

3. Willem van Nassau,
Heer van der Leck.
Gravure door J.F.C.
Reckleben (naar de gra-
vure door W. Hondius
naar E. van der Maes).

Zou Velázquez in 1634, toen hij zijn doek begon, van dit alles niet op de hoogte zijn geweest? Willem van Nassau was tenslotte geen naald in een hooiberg. Sir Charles Morgan evenmin. Samen hadden zij en bij Bergen op Zoom en in Breda tegenover Spínola gestaan. Europa keek met grote belangstelling naar wat er tussen de noordelijke Nederlanden en Spanje gebeurde. Nog in hetzelfde jaar van de val van Breda stond de de jeugdige Willem van Nassau, zoals gezegd, aan het hoofd van de Staatse vloot, die samen met de Engelse bondgenoot Spanje op eigen grondgebied

4. Willem van Nassau op achtjarige leeftijd, gekleed als admiraal van Holland. Anonieme kopie naar W. van der Vliet?

bestookte en viel hij - 24 jaar oud - onverschrokken en doortastend fort Puntal bij Cádiz aan (vrijwel zonder steun van de Engelsen).¹⁵ Zulke dingen wist men in Europa. Ook dat Spanje in 1627 de vesting Grol had verloren en Willem van Nassau zijn leven. Bovendien reisde Spínola in 1629 in gezelschap van Velázquez naar Italië, een reis van ruim vijf weken.¹⁶ Na het uitwisselen van de toenmalige koetjes en kalfjes zullen deze twee belangrijke mannen zeker over hun werk hebben gesproken, de een over het roemruchte beleg en de verovering van Breda, mogelijk ook over zijn ontmoeting met Willem van Nassau bij de capitulatie,¹⁷ de ander over zijn opdrachten van het hof en zijn schilderijen en samen allicht over de toestand van Europa: de aanval bij Cádiz, het verloren gaan van Grol.

Toen Velázquez zich in 1634 eenmaal aan zijn schildersezels zette, zal hij zich voordien zeker op de hoogte hebben gesteld van wat er in de negen voorafgaande jaren was gepubliceerd. Daar zal allereerst geweest zijn de beschrijving van het beleg "Obsidio Bredana", gedurende de belegering geschreven door Herman Hugo S.J., de biechtvader van Spínola. Dit was nieuws uit de eerste hand. Reeds in 1629 verscheen een tweede druk¹⁸ en er verscheen ook een Spaanse vertaling. Naast andere werken hadden in tal van landen Zeitungen, discourses en nieuwsbrieven over het beleg en de overgave het licht gezien. Zo wordt melding gemaakt dat zich vijf jongelingen bevonden in het gezelschap van Justinus van Nassau, toen deze de stad overgaf.¹⁹ Drie staan op "Las Lanzas" afgebeeld. Onder deze vijf wordt in een andere bron ook een van de twee zonen van Maurits genoemd, in tranen over het verlies van Breda...²⁰

De bestaande portretten van Willem van Nassau en van Sir Charles Morgan vertonen geen doorslaggevende gelijkenis met de "witte figuur" en de "troostende hand" op "Las Lanzas". Beiden hadden een beleg van negen maanden achter de rug en dat werd allereerst door de coiffure verraden. Op de portretten van Willem van Nassau, welke ons ten dienste staan, hangt zijn haar niet los om zijn gezicht, maar is hij ordelijk gekapt.²¹ Het portret van Sir Charles, vijf jaar na het beleg door Van Mierevelt geschilderd, toont ons de grand seigneur in optima forma.²² Velázquez heeft m.i. het beeld weergegeven, dat hij zich uit mondelinge en schriftelijke verhalen over Willem van Nassau gevormd had: het mooie blonde haar, het hoge voorhoofd, de geaccentueerde jukbeenderen, de smalle, aristocratische neus, de wat kleine kin, alle kenmerken, welke op de authentieke portretten voorkomen, ook op het charmante kinderportret op ca. 8 jarige leeftijd.²³

De vraag: Wie is de jonkman in de witte casaque? zou ik willen omzetten in een andere vraag: Wie anders dan Jonkheer Willem van Nassau kan de witte figuur zijn? Wie anders dan Willem van Nassau, de zoon van de juist overleden stadhouder, begeleidde zijn oom Justinus van Nassau bij deze zware gang?

Was het sneuvelen bij Grol op zo jeugdige leeftijd een reden voor Velázquez om de witte figuur in een soort Verklärung af te beelden?

Volgens mij moet de vraag 'Familieleed op "Las Lanzas"?' nog steeds bevestigend worden beantwoord.

AANTEKENINGEN

1. J.C. Aznar, *Velázquez, dl. I* (Madrid, 1964) 500. Met dank aan Mevrouw J.S. Kluiving-Meihuizen te Amsterdam voor de vertaling uit het Spaans.
2. H. Knackfuss, *Velázquez* (Bielefeld, 1895); C. Justi, *Velázquez und sein Jahrhundert* (Zürich, 1933); A. Borelius, *Etudes sur Velázquez* (Linköping, 1949); W. Hager, *Diego Velázquez, Die Übergabe von Breda* (Stuttgart, 1956); K. Gerstenberg, *Diego Velázquez* (Würzburg, 1957); J.C. Aznar a.w. Met dank aan drs. Th. Uyttenboogaart te Soestdijk.
3. Zie bij Aznar, a.w. dl I, 500; hij verwijst naar C. Justi en E. Freixas da Costa.
4. J.L.J. van de Kamp, 'Emanuel van Portugal en Emilia van Nassau', *Werken Kon. Ned. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde dl. VI* (Assen, 1980) 210-211.
5. S.A. Vosters, *Het beleg en de overgave van Breda in Geschiedenis, Litteratuur en Kunst* (Breda, 1993) dl. I, 292, dl. II, 183.
6. *Mensen van Vroeger*, 2e jrg no. 5, mei 1974 en de aanvulling daarop in 4e jrg no. 1, jan. 1976.
7. *Taxandria*, jrg 1909, 163: 'Begraafregisters te Breda': Jan de Nobly, deel uitmakend van "de compagnie van Jonkheer Willem van Nassau", werd op 6 december 1624 te Breda begraven.
8. In april 1624 tot kapitein bevorderd. C.M. van der Kemp, *Maurits van Nassau, Prins van Oranje, dl IV* (Rotterdam, 1843) 400.
9. H. Winkel-Rauws, *Nederlandsch-Engelsche samenwerking in de Spaansche wateren 1625-1627* (Groningen, Amsterdam, 1946) 49. Iden, K.N.A.W. uitg. Commissie voor Zeegechiedenis dl. XI, Amsterdam 1947, 49 - Zijn moeder was Jonkvrouwe Margaretha van Mechelen. - Tijdens het schrijven van mijn dissertatie gebruikte ik de beste mij ten dienste staande gegevens betreffende Willem van Nassau. Na 50 jaar blijkt wel het een en ander te zijn herzien: Willem van Nassau was niet de in 1602 geboren tweede zoon van Maurits (diss. p. 48), maar de in 1601 geboren oudste zoon (J.G. Kikkert, *Maurits van Nassau*, (Weesp, 1985) 75).
10. *Bergen op den Zoom, Belegghert op den 18 Julij 1622 ende ontlegghert den 3 Octobris des selven Iaers Volgens de beschrijvinge gedaen by de drie Predikanten van de Gemeente Christi aldaer* (Middelburg, 1623) 165-166, 258.
11. Pamfl. Knuttel nr. 3340.
12. Vosters a.w., dl I, 54-55.
13. H. Winkel-Rauws a.w., hfdst. V.
14. Treurdichten van Laurens Reael, Jacobus Revius, Vondel en Constantijn Huygens. H. Winkel-Rauws a.w., 52, 53.
15. H. Winkel-Rauws a.w., 108, 109.
16. Vosters a.w., dl I, 206.
17. Dat deze ontmoeting heeft plaats gehad, staat vast, zie Vosters a.w., dl I, 157, 221.
18. *Obsidio Bredana armis Philippi III, auspicijs Isabellae, ductu Ambr. Spinolae perfecta*, scribebat Hermannus Hugo, societatis Jesu. Editio secunda, (Antwerpen, 1629).
19. Aznar a.w., dl I, 500. Overigens, ook in de 17e eeuw werd iemands verleden na jaren doorgelicht op eens begane fouten: Willem Frederik (1613-1664), stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, vermeldt in zijn dagboek (eind mei-begin juni 1644) na negentien jaar, dat volgens Haulterive, Frans kolonel der infanterie in het Staatse leger en bij de overgave van Breda in 1625 aanwezig, Justinus van Nassau ten onrechte de vaandels voor Spinola had laten buigen, ten onrechte, omdat dit niet stond in de capitulatievoorwaarden. "*Gloria Parendi*", *dagboeken van Willem Frederik*, uitgegeven door J. Visser, N.H.G. ('s-Gravenhage, 1995) 46.
20. Vosters a.w., dl I, 157.
21. H. Winkel-Rauws a.w., t.o. p. 48 en afbeelding t.o. titelblad.
22. Dank aan het Iconographisch Bureau te 's-Gravenhage, IB-nummer 70404.
23. Sinds kort mij bekend. Paneel h. 118, br. 86. Schilder onbekend. Met dank aan de Rijksdienst Beeldende Kunst te 's-Gravenhage, inv.nr. C 247.